

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου,
Προϊσταμένου Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας Υπουργείου Εξωτερικών

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΚΥΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ

Το άρθρο 36 του Συντάγματός μας είναι σχετικό με τις διεθνείς συνθήκες που συνομολογεί η χώρα¹. Η παράγραφος 1 ορίζει ότι «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, τηρουμένων οπωσδήποτε των ορισμών του άρθρου 35 παρ. 1², εκπροσωπεί διεθνώς το κράτος... συνομολογεί συνθήκας ειρήνης, συμμαχίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής εις διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις...». Η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου διαλαμβάνει ότι «αι περί εμπορίας, ως και αι περί φορολογίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής εις διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις, συνθήκαι και όσαι άλλαι περιέχουν παραχωρήσεις περί των οποίων κατ' άλλας διατάξεις του Συντάγματος δεν δύναται να ορισθή τι άνευ νόμου ή επιβαρύνουν ατομικώς τους Έλληνας δεν έχουν ισχύν άνευ τυπικού νόμου κυρούντος ταύτας».

Επομένως, από την τελευταία αυτή διάταξη προκύπτει ότι για τη συνομολόγηση από τη χώρα μας των έξι παραπάνω κατηγοριών διεθνών συμβάσεων — η απαρίθμησή τους, όπως συνάγεται από τη διατύπωση της διάταξης, είναι περιοριστική και όχι ενδεικτική — απαιτείται, σύμφωνα με το Σύνταγμά μας, νομοθετική κύρωσή τους από τη Βουλή³.

Παρακάτω θα εξετάσουμε την αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας να συνομολογεί διεθνείς συνθήκες καθώς και αυτή των άλλων οργάνων του κράτους που είναι επιφορτισμένα με τις διεθνείς σχέσεις, την έννοια της συνεργίας της Βουλής στη διαδικασία συνομολόγησης των διεθνών συνθηκών, τη διάκριση μεταξύ νομοθετικής κύρωσης και διοικητικής κύρωσης, τις φάσεις της επικυρω-

τικής διαδικασίας, το χρόνο παροχής της νομοθετικής κύρωσης και την ψήφιση του κυρωτικού νόμου.

1. Η ΣΥΝΟΜΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Η χώρα μας, ακολουθώντας το σύστημα των κοινοβουλευτικών κρατών, παρέχει με το άρθρο 36 παρ. 1 του Συντάγματος στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας που είναι ο διεθνής παραστάτης της, δηλαδή εκείνος που την εκπροσωπεί διεθνώς⁴, την αρμοδιότητα συνομολόγησης ή επικύρωσης των διεθνών συνθηκών⁵. Σύμφωνα με τη διάταξη που προαναφέραμε, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας συνομολογεί συνθήκες ειρήνης, συμμαχίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην παραπάνω απαρίθμηση των συνθηκών που συνάπτει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας περιέχονται και συνθήκες που, λόγω του περιεχομένου τους, έχουν πάντοτε ανάγκη κύρωσης από τη Βουλή. Τέτοια είναι η περίπτωση των συνθηκών ειρήνης και συμμαχίας⁶. Επίσης, στην ίδια διάταξη αναφέρονται περιέργως και συνθήκες (οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς) που μνημονεύονται και στην παράγραφο 2 του άρθρου 36, στην οποία, όπως είπαμε, απαριθμούνται οι συνθήκες που πρέπει να κυρώνονται από τη Βουλή⁷.

Νομίζουμε ότι η πραγματική έννοια της παραγράφου 1 του άρθρου 36, η οποία σημειωτέον είναι σύμφωνη τόσο με το γράμμα της διάταξης όσο και με την ελληνική συμβατική πράξη, είναι ότι οι συνθήκες που ρητά μνημονεύονται σε αυτή, άσχετα από την ανάγκη κύρωσής τους ή όχι από τη Βουλή, πρέπει οπωσδήποτε να επικυρώνονται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Εκτός όμως από τις παραπάνω συνθήκες που ρητά μνημονεύει το Σύνταγμά μας, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει στη χώρα μας, ως διεθνής παραστάτης της, την αποκλειστική αρμοδιότητα επικύρωσης και όλων των άλλων διεθνών συνθηκών, που, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, έχουν ανάγκη επικύρωσης για την έγκυρη συνομολόγησή τους⁸. Τέτοια είναι κυρίως η περίπτωση των συνθηκών που οι ίδιες προβλέπουν, ρητά ή σιωπηρά, ως μέσο για τη συνομολόγησή τους την επικύρωση⁹.

Από τα παραπάνω, επομένως, συνάγεται — και η άποψη αυτή απέχει πολύ από την κρατούσα στη χώρα μας, η οποία εξακολουθεί να στηρίζεται στη διδασκαλία του Ν. Σαριπόλου¹⁰ — ότι οι άλλες συνθήκες, δηλαδή εκείνες που δεν εμπίπτουν στη διάταξη του άρθρου 36 παρ. 1 του Συντάγματος και εκείνες για τις οποίες δεν απαιτείται, κατά το διεθνές δίκαιο, επικύρωση ή προσχώρηση, μπορούν νόμιμα να συνομολογηθούν από τα άλλα αρμόδια για τις διεθνείς σχέσεις όργανα του κράτους (κυβέρνηση, πρωθυπουργό, υπουργό εξωτερικών), με την αποδοχή ή έγκρισή τους¹¹, την ανταλλαγή διακοινώσεων ή επιστολών¹² ή απλώς με την υπογραφή τους¹³. Έτσι, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι μεν το βασικό και πρωταρχικό όργανο για τη συνομολόγηση των διεθνών συνθηκών, δεν είναι όμως το αποκλειστικό, αφού και τα άλλα πολιτειακά όργανα των διεθνών σχέσεων μπορούν να συνάπτουν¹⁴, και συνάπτουν πράγματι στην πράξη, αρκετά μεγάλο αριθμό τέτοιων συνθηκών¹⁵.

2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΗ ΣΥΝΟΜΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ

Το δικαίωμα συνομολόγησης διεθνών συνθηκών του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι άλλοτε απόλυτο — όταν ενεργεί μόνος, περίπτωση που αποτελεί ωστόσο την εξαίρεση στην ελληνική πράξη — και άλλοτε περιορισμένο — όταν ενεργεί μαζί με τη Βουλή, περίπτωση που αποτελεί σαφώς τον κανόνα στη χώρα μας. Πράγματι, για όλες σχεδόν τις συνθήκες που μνημονεύονται στην παρ. 1 του άρθρου 36 (λόγω του περιεχομένου τους) και για όλες απαραίτητως εκείνες που απαριθμούνται στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου, οι οποίες καλύπτουν ευρύτατο κύκλο θεμάτων, απαιτείται η προηγούμενη έγκριση της Βουλής, η οποία παρέχεται με τυπικό νόμο που κυρώνει τις συνθήκες αυτές.

Το αντίστροφο συμβαίνει με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος υποχρεωτικά μεν ασκεί την επικυρωτική του εξουσία στην περίπτωση των συνθηκών του άρθρου 36 παρ. 1, αλλ' ενεργεί επίσης και στην περίπτωση των συνθηκών του άρθρου 36 παρ. 2, γιατί οι τελευταίες προβλέπουν, κατά κανόνα, την επικύρωση ή την προσχώρηση ως μέσα για τη συνομολόγησή τους. Αλλά συχνή σχετικά είναι και η συνεργία Βουλής-Κυβέρνησης για τη σύναψη διεθνών

συνθηκών. Στις περιπτώσεις αυτές, ο Υπουργός των Εξωτερικών υπογράφει κατά κανόνα εκ μέρους της Ελληνικής Κυβέρνησης το έγγραφο αποδοχής ή έγκρισης της συνθήκης¹⁶ ή χορηγεί πληρεξούσιο (*pleins pouvoirs*) για την οριστική σύναψή της δια της υπογραφής της.

Εκείνο όμως που πρέπει να τονισθεί εδώ είναι ότι η έγκριση της Βουλής δεν έχει διόλου την έννοια συμμετοχής της στην πράξη επικύρωσης ή προσχώρησης στη συνθήκη που, όπως είπαμε, ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας, ή στην πράξη αποδοχής ή έγκρισής της που είναι έργο της Κυβέρνησης, αλλ' αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την έγκυρη από πλευράς εσωτερικού δικαίου συνομολόγηση των συνθηκών που προβλέπει το άρθρο 36 παρ. 2¹⁷. Απόδειξη τούτου είναι το γεγονός ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ή ο Υπουργός των Εξωτερικών και μετά την κύρωση της συνθήκης με νόμο μπορούν νόμιμα, αν κρίνουν ότι το συμφέρον της χώρας το απαιτεί, να μην προβούν στην επικύρωση ή την αποδοχή ή να την καθυστερήσουν για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα (αν και οι περιπτώσεις αυτές είναι σπάνιες στην πράξη). Ακόμα μπορούν να διατυπώσουν επιφυλάξεις κατά τη στιγμή της επικύρωσης ή της αποδοχής της συνθήκης, εφόσον βέβαια οι τελευταίες είναι νόμιμες από άποψη διεθνούς δικαίου¹⁸ (η περίπτωση των επιφυλάξεων είναι πιο συχνή). Τέλος, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ή η Κυβέρνηση διά του Υπουργού των Εξωτερικών μπορούν να καταγγείλουν τη συνθήκη¹⁹ — εφόσον βέβαια η καταγγελία είναι νόμιμη από άποψη διεθνούς δικαίου²⁰ — χωρίς να χρειάζεται σε καμιά περίπτωση η έγκριση της Βουλής, έστω και αν η τελευταία ήταν αναγκαία για τη σύναψή της.

3. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΥΡΩΣΗ

Αναφέραμε ήδη τις συμβάσεις που πρέπει να κυρώνονται με νόμο από τη Βουλή, σύμφωνα με το άρθρο 36 παρ. 2 του Συντάγματος. Οι συμβάσεις αυτές ανήκουν σε έξι κατηγορίες: α) εμπορικές συμβάσεις, β) φορολογικές συμβάσεις, γ) συμβάσεις οικονομικής συνεργασίας, δ) συμβάσεις συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις, ε) συμβάσεις που περιέχουν παραχωρήσεις για τις οποίες απαιτείται σύμφωνα με το Σύνταγμα νόμος και στ) συμβάσεις που επιβαρύνουν ατομικά τους Έλληνες²¹.

Κατ' αντιδιαστολή συνάγεται ότι οι συμβάσεις ή συμφωνίες που δεν υπάγονται στις κατηγορίες που προβλέπει η διάταξη του άρθρου 36 παρ. 2 του Συντάγματος, μπορούν νόμιμα να συνομολογούνται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και πιο συχνά από τον Υπουργό Εξωτερικών χωρίς να χρειάζεται να κυρωθούν από τη Βουλή. Μπορούμε κατά τρόπο γενικό να πούμε ότι οι συμφωνίες αυτές, που δεν εμπίπτουν στη διάταξη του άρθρου 36 παρ. 2 του Συντάγματος, ρυθμίζουν θέματα τα οποία, κατά το εσωτερικό μας δίκαιο, ανήκουν στην αρμοδιότητα της Εκτελεστικής Εξουσίας. Πρόκειται κυρίως για συμφωνίες διοικητικής ή τεχνικής φύσης ή σσονος κατά το πλείστον σημασίας, όπως είναι π.χ. τα Πρωτόκολλα και Πρακτικά των Μικτών Επιτροπών που συνάπτονται σε εκτέλεση υφισταμένων συμβάσεων, οι συμφωνίες για την αμοιβαία κατάργηση των προξενικών θεωρήσεων των διαβατηρίων κ.ά.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνουν δύο διασαφήσεις:

α) Αρκετές συνθήκες που δεν έχουν ανάγκη από νομοθετική κύρωση υποβάλλονται μολαταύτα στη Βουλή για το σκοπό αυτό. Αυτό συμβαίνει σ' όλες σχεδόν τις ακραίες περιπτώσεις, όταν δηλαδή υπάρχει αμφιβολία αν για τις συνθήκες αυτές απαιτείται ή όχι νομοθετική κύρωση, οπότε η Διοίκηση ορθώς επιλέγει την ασφαλέστερη οδό της νομοθετικής κύρωσης. Το ίδιο συμβαίνει όταν ο νόμος είναι απαραίτητος όχι για την έγκυρη σύναψη της συνθήκης, αλλά για την αποτελεσματικότερη εκτέλεσή της στο εσωτερικό του κράτους.

β) Οι περισσότερες από τις συνθήκες που δεν έχουν ανάγκη νομοθετικής κύρωσης, κυρώνονται εντούτοις από την Κυβέρνηση δια της διοικητικής οδού, με διάταγμα ή, συχνότερα, με υπουργική απόφαση, που δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η πρακτική αυτή της διοικητικής, όπως λέγεται, έγκρισης είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, γιατί, όπως είπαμε ήδη, με τον τρόπο αυτό λαμβάνουν γνώση της συνθήκης οι αρχές και οι ιδιώτες και διευκολύνεται η εφαρμογή της στο εσωτερικό της χώρας.

Εδώ όμως πρέπει να λεχθεί ότι υπάρχει τεράστια διαφορά μεταξύ της νομοθετικής και της διοικητικής κύρωσης ως προς την ισχύ των κυρουμένων συνθηκών κατά το εσωτερικό μας δίκαιο. Οι με νόμο κυρούμενες συνθήκες έχουν, κατά το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, αυξημένη νομοθετική ισχύ και υπερισχύουν των κοινών νόμων, ενώ οι διοικητικά εγκρινόμενες συνθήκες έχουν απλώς

την ισχύ της διοικητικής πράξης που τις ενέκρινε, δηλαδή διατάγματος ή υπουργικής απόφασης, ανάλογα με την περίπτωση²². Η διαφορά τονίζει την υπεροχή της νομοθετικής κύρωσης έναντι της διοικητικής. Από την άλλη όμως πλευρά, η διοικητική κύρωση έχει το πλεονέκτημα ότι χρονικά είναι πολύ πιο σύντομη από τη νομοθετική.

Η παραπάνω διαφοροποίηση, μολονότι παράδοξη εκ πρώτης όψεως, αφού όλες οι διεθνείς συμβάσεις έχουν την ίδια φύση (είναι διεθνείς συμβατικές πράξεις) και διέπονται από άποψη διεθνούς δικαίου από το ίδιο δίκαιο (τη Σύμβαση της Βιέννης του 1969 για το δίκαιο των συνθηκών), στηρίζεται εντούτοις σε δύο κυρίως βάσιμους λόγους: 1) οι μη κυρούμενες με νόμο συμφωνίες παρά το σχετικά μεγάλο αριθμό τους είναι, κατά κανόνα, ήσσονος, όπως ήδη ελέχθη, σημασίας, έτσι ώστε δεν είναι απαραίτητη, ούτε ίσως και σκόπιμη, η επέκταση και σε αυτές του κανόνα της πρωταρχίας και 2) οι συμφωνίες αυτές, που είναι κατά κανόνα έργο λίγων προσώπων, δεν έχουν περάσει από τον έλεγχο του κοινοβουλίου, που στα δημοκρατικά καθεστώτα αποτελεί εχέγγυο για την αναγνώριση αυξημένου αποτελέσματος σε κανόνες δικαίου.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, κατά το Σύνταγμά μας (άρθρο 36 παρ. 1), ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει την υποχρέωση να ανακοινώνει στη Βουλή τις συνθήκες που συνάπτει χωρίς την έγκρισή της²³, μόνο όμως όταν το συμφέρον και η ασφάλεια του κράτους το επιτρέπουν²⁴. Η παραπάνω πρακτική της ανακοίνωσης των συνθηκών στη Βουλή είναι παλαιότατη, αφού σχετικές διατάξεις υπήρχαν και στα προ του 1844 Ελληνικά Συντάγματα. Εντούτοις, στην πράξη και κυρίως τη νεότερη, η πρακτική αυτή ασκείται σε εντελώς σπάνιες περιπτώσεις. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι εκτός από τις απόρρητες συμφωνίες που τηρούνται μυστικές, όλες σχεδόν οι άλλες που δεν έχουν ανάγκη της συγκατάθεσης της Βουλής δημοσιεύονται και αυτές στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με διάταγμα ή συχνότερα με υπουργική απόφαση, όπως είπαμε παραπάνω²⁵.

Όσον αφορά στις απόρρητες ή μυστικές συνθήκες το Σύνταγμά μας δεν αποκλείει τη σύναψή τους, εφόσον όμως ανήκουν σε εκείνες που δεν υπόκεινται στην έγκριση της Βουλής²⁶ και υπό τον όρο ότι τα «μυστικά άρθρα» της συνθήκης «ουδέποτε δύναται να

ανατρέψουν τα φανερά» (άρθρο 36 παρ. 3). Τέτοιες συνθήκες συνάπτονται συχνά στη διεθνή πρακτική²⁷. Ο όρος της μη ανατροπής των φανερών άρθρων από τα μυστικά, που παλαιά οφειλόταν κυρίως στο φόβο της αποκαλούμενης μυστικής διπλωματίας της εποχής του Μέττερνιχ, είναι σήμερα αυτονόητος και για έναν άλλο λόγο: γιατί χωρίς αυτόν, η Κυβέρνηση θα μπορούσε να παρακάμψει εντελώς το Κοινοβούλιο, εμφανίζοντάς του άλλη συνθήκη (φανερή) από εκείνη που θα είχε πραγματικά συνάψει (μυστική)²⁸.

4. ΟΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΥΡΩΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

Η κυρωτική διαδικασία αρχίζει με την κατάθεση του σχετικού νομοσχεδίου στη Βουλή και τελειώνει μετά την ψήφισή του, με τη δημοσίευση του κυρωτικού νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Για την ολοκλήρωση όμως της όλης επικυρωτικής διαδικασίας υπάρχουν και άλλες ενέργειες που λαμβάνουν χώρα τόσο πριν από την υποβολή του κυρωτικού νομοσχεδίου στη Βουλή όσο και μετά τη δημοσίευσή του. Οι ενέργειες αυτές είναι κατά σειρά οι εξής:

α) Η μετάφραση του ξενόγλωσσου κειμένου της συνθήκης στην ελληνική²⁹, εργασία πολλές φορές καθόλου εύκολη³⁰.

β) Η σύνταξη του σχεδίου του κυρωτικού νόμου³¹ και της εισηγητικής έκθεσης της συνθήκης³². Συχνά, ο κυρωτικός νόμος περιέχει και ειδικές διατάξεις για την εκτέλεση της συνθήκης στο εσωτερικό του κράτους³³. Τα παραπάνω κείμενα (κυρωτικός νόμος και εισηγητική έκθεση) υπογράφονται από τους αρμόδιους υπουργούς, ανάλογα με το αντικείμενο της σύμβασης³⁴.

γ) Η υποβολή των εκθέσεων για τη δαπάνη που συνεπάγεται η προς κύρωση σύμβαση. Πρόκειται για δύο εκθέσεις από τις οποίες η μία αφορά τη δαπάνη της σύμβασης και καταρτίζεται από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (άρθρο 75 παρ. 1 του Συντάγματος), ενώ η άλλη αφορά τον τρόπο κάλυψής της και προέρχεται από τον εκάστοτε αρμόδιο υπουργό και τον Υπουργό Οικονομικών (άρθρο 75 παρ. 3 του Συντάγματος).

δ) Στη συνέχεια το κυρωτικό νομοσχέδιο διαβιβάζεται, μαζί με τη σύμβαση και όλα τα σχετικά, στο Νομικό Γραφείο του Πρωθυπουργού για νομοτεχνική επεξεργασία και περαιτέρω προώθηση στη Βουλή για ψήφιση.

ε) Μετά ταύτα, το κυρωτικό νομοσχέδιο κατατίθεται, μαζί με τα συνημμένα του, στη Βουλή και εξετάζεται αρχικά από την Κοινοβουλευτική Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων (άρθρο 72 παρ. 2 του Συντάγματος) και κατόπιν εισάγεται στην Ολομέλεια προς ψήφιση.

στ) Μετά από την ψήφιση του κυρωτικού νόμου, ο τελευταίος μαζί με το κείμενο της σύμβασης, πρέπει να δημοσιευθούν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως μέσα σε ένα μήνα από την ημερομηνία της επιψήφισής του (άρθρο 42 παρ. 1 του Συντάγματος). Αν δεν γίνει αυτό, ο κυρωτικός νόμος πρέπει να ψηφισθεί πάλι από την Βουλή³⁵.

Στη χώρα μας έχει υποστηριχθεί ότι πρέπει πρώτα να επικυρωθεί η σύμβαση από τον αρχηγό του κράτους και μετά να δημοσιευθεί ο κυρωτικός της νόμος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως³⁶. Τη γνώμη αυτή δικαιολογεί ο φόβος μήπως με τη δημοσίευσή του ο κυρωτικός νόμος αρχίσει, μαζί βέβαια με τη σύμβαση, να ισχύει στη χώρα μας (πρβ. άρθρο 103 Εισαγωγικού Νόμου Αστικού Κώδικα) πριν από την έναρξη της ισχύος της τελευταίας στην αντισυμβαλλόμενη χώρα, πράγμα επαχθές βέβαια, αφού για ένα χρονικό διάστημα η σύμβαση θα εφαρμοζόταν μονομερώς από μας. Δεν ευσταθεί όμως η παραπάνω άποψη, και τούτο γιατί ο νόμος που κυρώνει τη σύμβαση, κυρώνει και τις τελικές της διατάξεις που προβλέπουν πότε ακριβώς θα τεθεί σε ισχύ (π.χ. από την ημερομηνία κατά την οποία οι συμβαλλόμενοι θα ανταλλάξουν τα επικυρωτικά της έγγραφα). Επομένως, η εφαρμογή του κυρωτικού νόμου εξαρτάται από την εφαρμογή της σύμβασης.

ζ) Ύστερα από τη δημοσίευση του κυρωτικού νόμου συντάσσεται το έγγραφο επικύρωσης της σύμβασης ή προσχώρησης σ' αυτή, που φέρει τις υπογραφές του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Υπουργού των Εξωτερικών ή το έγγραφο αποδοχής της που γνωστοποιείται κατά κανόνα στον αντισυμβαλλόμενο με ρηματική διακοίνωση του Υπουργείου των Εξωτερικών³⁷.

η) Στη συνέχεια, λαμβάνει χώρα η ανταλλαγή των εγγράφων επικύρωσης της σύμβασης ή η αμοιβαία γνωστοποίηση της αποδοχής της και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως σχετική ανακοίνωση του Υπουργείου των Εξωτερικών που αναγγέλλει την ακριβή ημερομηνία έναρξης της ισχύος της σύμβασης.

θ) Τέλος, μετά τη θέση της σε ισχύ, η σύμβαση αποστέλλεται στη Γενική Γραμματεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για πρωτοκόλληση³⁸.

Η παραπάνω διαδικασία είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα, έτσι ώστε η τελειώσή της να απαιτεί χρονικό διάστημα ενός έως δύο ετών κατά μέσο όρο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρέπει να καταβληθεί σοβαρή προσπάθεια για την απλούστευση και συντόμευσή της, ασφαλώς δε σ' όλα τα επιμέρους στάδιά της μπορούν να γίνουν σημαντικές βελτιώσεις οργανωτικής κυρίως μορφής, έτσι ώστε να κερδηθεί πολύτιμος χρόνος.

5. ΧΡΟΝΟΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΚΥΡΩΣΗΣ

1) Η νομοθετική κύρωση της συνθήκης πρέπει βέβαια να λαμβάνει χώρα πριν από την επικύρωσή της από τον αρχηγό του κράτους, δηλαδή πριν τελειωθεί η συνθήκη και καταστεί δεσμευτική για τα συμβαλλόμενα μέρη. Ο κανόνας αυτός είναι απόλυτα εύλογος, γιατί η ενέργεια της Βουλής στην προκειμένη περίπτωση αποβλέπει ακριβώς στο να επιτρέψει στον αρχηγό του κράτους να συνάψει έγκυρα τη συνθήκη σύμφωνα με το σύνταγμά μας. Ο τελευταίος χρειάζεται, επομένως, την προηγούμενη έγκριση της Βουλής³⁹. Άλλωστε, είναι αυτονόητο ότι στο δικαίωμα της Βουλής να εγκρίνει τις διεθνείς συνθήκες περιλαμβάνεται και το δικαίωμα της μη έγκρισής τους, πράγμα που σημαίνει ότι αν η συνθήκη επικυρωθεί από τον αρχηγό του κράτους πριν εγκριθεί από το κοινοβούλιο, δημιουργείται κατά κάποιο τρόπο ένα τετελεσμένο γεγονός που αποτελεί καταστρατήγηση βασικής αρμοδιότητας του αντιπροσωπευτικού σώματος.

Εντούτοις, παρά τον παραπάνω κανόνα, υπάρχει μεγάλος αριθμός συμβάσεων που μολονότι χρήζουν νομοθετικής κύρωσης από άποψη εσωτερικού δικαίου, κυρώνονται από το κοινοβούλιο εκ των υστέρων, δηλαδή αφού έχουν ήδη τεθεί σε ισχύ διεθνώς⁴⁰, λόγω κυρίως του επείγοντος χαρακτήρα τους και της αντίστοιχης βραδύτητας της κυρωτικής διαδικασίας. Η πρακτική αυτή, που κάτω από την πίεση των περιστάσεων εφαρμόζεται κατά το πλείστον δικαιολογημένα για την εξυπηρέτηση ζωτικών συχνά συμφερόντων, δεν είναι από συνταγματική άποψη ορθόδοξη. Είναι κρίμα που το σύνταγμά μας δεν προέβλεψε μια συνοπτική διαδικασία για τις περιπτώσεις αυτές⁴¹.

2) Υπό το καθεστώς του συντάγματος του 1952 και των προγε-

νεστέρων συνταγμάτων, η Βουλή μπορούσε να παράσχει την έγκρισή της εκ των προτέρων, εξουσιοδοτώντας για το σκοπό αυτό την Εκτελεστική Εξουσία να συνάψει απευθείας ορισμένη συνθήκη ή συνθήκες συγκεκριμένης κατηγορίας⁴². Η νομοθετική εξουσιοδότηση έπρεπε πάντοτε να είναι σαφής, ειδική και περιορισμένη.

Στις περιπτώσεις αυτές, η συνθήκη που καταρτιζόταν μέσα στα πλαίσια της εξουσιοδότησης δεν είχε ανάγκη κύρωσης από τη Βουλή (η επικύρωση ή αποδοχή της ήταν αρκετή), αφού η τελευταία είχε προκαταβολικά παράσχει τη συγκατάθεσή της με τον εξουσιοδοτικό νόμο. Η χρήσιμη αυτή πρακτική λειτούργησε στο παρελθόν αποτελεσματικά και πάντοτε μέσα σε λογικά πλαίσια. Πράγματι, υπάρχουν πολλές συμφωνίες που έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά στοιχεία και επαναλαμβάνονται συχνά στην πράξη, συμφωνίες άλλωστε όχι ιδιαίτερα σημαντικές που μπορούν κάλλιστα να συναφθούν από την Εκτελεστική Εξουσία κατόπιν εξουσιοδότησης της Νομοθετικής. Εκατοντάδες εμπορικές συμφωνίες και συμφωνίες πληρωμών ετησίας ισχύος συνήφθησαν απευθείας από τη Διοίκηση επί τη βάση του νόμου 5426/1932 «περί περιορισμού εισαγωγής εμπορευμάτων» χωρίς να χρειάζεται η παρέμβαση του Κοινοβουλίου⁴³. Υπάρχουν επίσης και αρκετά άλλα παραδείγματα εξουσιοδοτικών νόμων που και αυτοί εξυπηρέτησαν σημαντικά τη συμβατική πράξη⁴⁴.

Όμως, ο συνταγματικός μας νομοθέτης του 1975 περιέργως πήρε εντελώς αρνητική θέση έναντι της παραπάνω πρακτικής.

Το άρθρο 36 παρ. 4 του Συντάγματος διαλαμβάνει ότι «η κύρωσις διεθνών συνθηκών δεν δύναται να αποτελέση αντικείμενον νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως κατά το άρθρο 43 παρ. 2 και 4»⁴⁵.

Επομένως, με τη διάταξη αυτή, που ασφαλώς δεν είναι σε αρμονία με τις σύγχρονες ανάγκες της διεθνούς συμβατικής πράξης, όλες οι συνθήκες που έχουν, κατ' εφαρμογή της παραγράφου 2 του άρθρου 36, ανάγκη νομοθετικής κύρωσης, δεν μπορούν πια να αποτελέσουν αντικείμενο νομοθετικής εξουσιοδότησης και να κυρωθούν με πράξη της Διοίκησης⁴⁶. Αλλά στο σημείο αυτό πρέπει να λεχθεί ότι ακριβώς για τις συνθήκες της κατηγορίας αυτής — που εμπίπτουν δηλαδή στην παράγραφο 2 του άρθρου 36 — ήταν χρήσιμη η νομοθετική εξουσιοδότηση, αφού για τις άλλες — δηλαδή για εκείνες που δεν εμπίπτουν στην παραπάνω διάταξη — η Εκτελεστική Εξου-

σία έχει αποκλειστική αρμοδιότητα και μπορεί να τις συνάπτει μόνη της. Για τις τελευταίες, επομένως, η νομοθετική εξουσιοδότηση είναι πάντοτε δυνατή, αυτή όμως δεν εξυπηρετεί τόσο την κύρωση καθεαυτή των παραπάνω συνθηκών όσο την εισδοχή τους στο εσωτερικό δίκαιο και την εκτέλεσή τους.

6. Η ΨΗΦΙΣΗ ΤΟΥ ΚΥΡΩΤΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

Για την έγκριση των συνθηκών από τη Βουλή, η Κυβέρνηση υποβάλλει σ' αυτή, συνήθως δια του Υπουργού των Εξωτερικών, σχέδια νόμων για την κύρωσή τους. Στην προκειμένη περίπτωση, η νομοθετική πρωτοβουλία ανήκει στην Κυβέρνηση και όχι στη Βουλή⁴⁷.

Κατά κανόνα, η Κυβέρνηση υποβάλλει στη Βουλή ολόκληρο το κείμενο της συνθήκης⁴⁸, μολονότι δεν αποκλείεται σε ορισμένες εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις να υποβάλλει μόνο τις διατάξεις της που έχουν ανάγκη νομοθετικής κύρωσης⁴⁹.

Η Βουλή κυρώνει τις συνθήκες ψηφίζοντας μόνο, σύμφωνα με το άρθρο 76 του Συντάγματος, τα σχετικά κυρωτικά νομοσχέδια, τα οποία, εκτός από την κυρωτική ρήτρα, μπορεί, όπως είπαμε παραπάνω, να περιέχουν και ειδικές διατάξεις για να διευκολύνουν την εκτέλεση των κυρούμενων συνθηκών μέσα στην ελληνική έννομη τάξη. Αντίθετα, η Βουλή δεν ψηφίζει τα άρθρα των παραπάνω συνθηκών. Βέβαια, μπορεί να αρνηθεί να εγκρίνει τη συνθήκη στο σύνολό της, δεν μπορεί όμως να την κυρώσει εν μέρει ή με όρους ή να τροποποιήσει διατάξεις της. Η Βουλή, επομένως, με την αποδοχή του κυρωτικού νομοσχεδίου αποδέχεται και το σύνολο της συνθήκης.

Τα κυρωτικά νομοσχέδια μπορούν να ψηφισθούν είτε από την Ολομέλεια της Βουλής, είτε από τα Τμήματά της που προβλέπονται από το άρθρο 70 του Συντάγματος, είτε από το Τμήμα Διακοπών της Βουλής (άρθρο 71). Η λύση αυτή προκύπτει αβίαστα από το άρθρο 72 παρ. 1 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με τα άρθρα 70 και 71⁵⁰.

Πράγματι, η πρώτη από τις παραπάνω διατάξεις, που είναι η βασική εν προκειμένω, παραπέμπει μόνο στην παράγραφο 1 του άρθρου 36 και όχι στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου που αναφέρεται ειδικά στην κύρωση των διεθνών συνθηκών από τη Βουλή. Επο-

μένως, οι συνθήκες που μνημονεύονται στην τελευταία αυτή διάταξη (εκτός από τις συνθήκες οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις που αναφέρονται και στην παράγραφο 1 του άρθρου 36), καθώς και όλες οι άλλες συνθήκες που υπογράφει η χώρα μας (π.χ. προξενικές, δικαστικής αρωγής, μορφωτικής συνεργασίας κτλ.), μπορούν νόμιμα να κυρωθούν από τα Τμήματα της Βουλής (κανονικά και διακοπών) που ασκούν επίσης τυπική νομοθετική λειτουργία.

Πάντως, οι συνθήκες που έχουν σχέση με τα άρθρα 27 (μεταβολή ορίων επικρατείας, διέλευση και παραμονή ξένων στρατιωτικών δυνάμεων στη χώρα), 28 (εκχώρηση αρμοδιοτήτων σε όργανα διεθνών οργανισμών, αποδοχή περιορισμών στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας)⁵¹ και 36 παρ. 1 του Συντάγματος (συνθήκες ειρήνης, συμμαχίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις)⁵² εξετάζονται και κυρώνονται πάντοτε από την Ολομέλεια. Επίσης, κατά τη διάταξη του άρθρου 72 παρ. 4 του Συντάγματος, η Κυβέρνηση μπορεί να εισάγει τις συνθήκες «μείζονος σημασίας» στην Ολομέλεια αντί στα Τμήματα⁵³.

Η Βουλή ψηφίζει με τη συνήθη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών (σχετική πλειοψηφία) όλα τα κυρωτικά νομοσχέδια⁵⁴, εκτός από εκείνα που αφορούν συμβάσεις των πιο πάνω άρθρων 27 και 28 παρ. 3, για τα οποία απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών (δηλαδή 151 ψήφοι). Επίσης, ακόμα πιο αυξημένη πλειοψηφία (τα 3/5 του όλου αριθμού των βουλευτών, δηλαδή 180), απαιτείται για τις συμβάσεις του άρθρου 28 παρ. 2, πράγμα λογικό για τις συμβάσεις αυτές που, λόγω του αντικειμένου και του χαρακτήρα τους, είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη χώρα μας⁵⁵. Σημειώνουμε ότι με την πλειοψηφία των 3/5 ψηφίστηκε η Σύμβαση προσχώρησης της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ν. 945/1979)⁵⁶.

Μετά την ψήφιση από τη Βουλή του κυρωτικού νομοσχεδίου, το νομοσχέδιο αυτό, όπως και κάθε άλλος νόμος, κυρώνεται και από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (άρθρο 42 παρ. 1 του Συντάγματος).

Έτσι, με μια μόνο πράξη — *uno actu* — δηλαδή με τον κυρωτικό νόμο παρέχεται η έγκριση της Βουλής για την έγκυρη συνομολόγηση της συνθήκης, εντάσσεται η τελευταία στην εσωτερική έν-

νομη τάξη και δίνεται ταυτόχρονα στα όργανα του κράτους και τους πολίτες η προσταγή της νομοθετικής εξουσίας για την εκτέλεση της συνθήκης στο εσωτερικό της χώρας.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

Τα συμπεράσματά μας από την παραπάνω σύντομη επισκόπηση μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

α) Στο θέμα της συνομολόγησης των διεθνών συνθηκών, ο συνταγματικός μας νομοθέτης αντί να επηρεαστεί από τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις, που σε μεγάλο βαθμό παρακολουθεί και η δική μας πρακτική⁵⁷, ακολούθησε τις λύσεις του περασμένου αιώνα. Πράγματι, όπως είπαμε ήδη, το σχετικό με τη συνομολόγηση των διεθνών συνθηκών άρθρο 36 του Συντάγματος του 1975, αποτελεί απλή παραλλαγή των προγενεστέρων αντίστοιχων συνταγματικών διατάξεων που είχαν στηριχθεί στο άρθρο 68 του Βελγικού Συντάγματος του 1831.

β) Ασφαλώς θα είχε σημειωθεί σημαντική πρόοδος αν ο συνταγματικός μας νομοθέτης, αντί να ομιλεί «περί συνομολογήσεως», πρόβλεπε ειδικά την επικύρωση από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας των σημαντικότερων διεθνών συνθηκών, δηλαδή εκείνων που προβλέπει σήμερα η παράγραφος 1 του άρθρου 36 του Συντάγματος, στις οποίες θα μπορούσαν να προστεθούν και ορισμένες άλλες κατηγορίες, λ.χ. οι συνθήκες για την επίλυση των διεθνών διαφορών που έχουν έντονο πολιτικό χαρακτήρα, καθώς και εκείνες που θα πρόβλεπαν στο κείμενό τους ότι χρήζουν επικύρωσης ή προσχώρησης.

Για όλες τις άλλες συνθήκες, θα μπορούσε να θεσπισθεί ως τρόπος συνομολόγησής τους η αποδοχή ή η έγκριση, καθώς και η υπογραφή από την Κυβέρνηση. Οι ρυθμίσεις αυτές, όπως είπαμε παραπάνω, θα είχαν, μεταξύ άλλων, το πλεονέκτημα ότι θα ήταν σύμφωνες με την ελληνική συμβατική πρακτική.

γ) Για τη νομοθετική κύρωση των διεθνών συνθηκών ειδικότερα, μπορούμε να πούμε ότι ορθώς ο συνταγματικός μας νομοθέτης απαιτεί την εγκριτική αυτή πράξη της Βουλής για έναν μεγάλο αριθμό διεθνών συνθηκών και κυρίως για όλες εκείνες που ρυθμίζουν θέματα που, κατά το Σύνταγμά μας, ανήκουν στην καθ' ύλην

αρμοδιότητα της νομοθετικής εξουσίας. Η ευρεία συμμετοχή της Βουλής στη διεθνή συμβατική δραστηριότητα της χώρας είναι από κάθε άποψη επιδοκιμαστέα. Εκείνο όμως που είναι κατακριτέο, όπως είπαμε ήδη, είναι ο εξοστρακισμός από το νέο Σύνταγμά μας της νομοθετικής εξουσιοδότησης για την κύρωση των διεθνών συνθηκών, ο οποίος είναι εντελώς αδικαιολόγητος και επιπλέον αποτελεί εμπόδιο για την ταχεία και αποτελεσματική δράση της χώρας μας στο διεθνές συμβατικό πεδίο. Και αυτό έγινε σε μια εποχή που οι απλές, χαλαρές και γρήγορες λύσεις τείνουν να υποκαταστήσουν τα αυστηρά μέτρα, τους πανηγυρικούς τύπους και τις αργές διαδικασίες. Πράγματι, όπως είπαμε ήδη, πολλές διεθνείς συμβάσεις θα μπορούσαν με νομοθετική εξουσιοδότηση να κυρώνονται χωρίς μεγάλο κόπο και κυρίως γρήγορα δια της διοικητικής οδού.

Επικριτέα επίσης για τους ίδιους λόγους, αλλ' ακόμα περισσότερο γιατί στην προκειμένη περίπτωση το Σύνταγμά μας δεν επιβάλλει τούτο, είναι η πρακτική της Βουλής να ψηφίζει όλα τα κυρωτικά διεθνών συμβάσεων νομοσχέδια από την Ολομέλεια, ενώ πολλά απ' αυτά θα μπορούσαν να ψηφιστούν και από τα Τμήματά της.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τη συνομολόγηση των διεθνών συνθηκών βλ. Κ. Οικονομίδη, στο Ιωάννου - Οικονομίδη - Ροζάκη - Φατούρου, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Θεωρία των Πηγών* (Αθήνα 1988) σ. 86-143.

2. Και εδώ απαιτείται για όλες τις πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας που έχουν σχέση με τη συνομολόγηση των διεθνών συνθηκών η προσυπογραφή του αρμοδίου Υπουργού, δηλαδή εν προκειμένω του Υπουργού Εξωτερικών.

3. Αξίζει να σημειωθεί ότι το άρθρο 32 του Συντάγματος του 1952, που έχει πολλές ομοιότητες με το άρθρο 36 του Συντάγματος του 1975, απαιτούσε απλώς τη συγκατάθεση της Βουλής, που στην πράξη όμως παρεχόταν πάντοτε με τυπικό νόμο που κύρωνε τη συνθήκη. Το άρθρο 32 του Συντάγματος του 1952 είχε ως εξής: «Ο Βασιλεύς είναι ο ανώτατος άρχων του κράτους... συνομολογεί συνθήκας ειρήνης, συμμαχίας και εμπορίας, ανακοινώνει δ' αυτές εις την Βουλήν μετά των αναγκαίων διασαφήσεων, άμα το συμφέρον και η ασφάλεια του κράτους το επιτρέπουν. Αι περί εμπορίας όμως συνθήκαι και όσαι άλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περί των οποίων κατ' άλλας διατάξεις του παρόντος Συντάγματος δεν δύναται να ορισθή τι άνευ νόμου, ή επιβαρύνουσιν ατομικώς τους Έλληνας, δεν έχουσιν ισχύν άνευ της συγκαταθέσεως της Βουλής». Σχεδόν όμοια με το άρθρο 32 ή με ελάχιστες διαφορές ήταν και τα αναφερόμενα στο ίδιο θέμα άρθρα των προηγούμενων Συ-

νταγμάτων. Όλα αυτά τα άρθρα έλκουν ουσιαστικά την καταγωγή τους από το άρθρο 68 του Βελγικού Συντάγματος του 1831.

4. Το Σύνταγμα του 1975 ορίζει ρητά ότι «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας... εκπροσωπεί διεθνώς το κράτος» (άρθρο 36 παρ. 1). Η διάταξη αυτή δεν υπήρχε στο Σύνταγμα του 1952, πλην όμως το δικαίωμα εκπροσώπησης του ανωτάτου άρχοντος προέκυπτε ερμηνευτικά από τη διάταξη του άρθρου 32.

5. Οι δύο αυτοί όροι είναι στην προκειμένη περίπτωση ταυτόσημοι: βλ. σχετική ανάλυση Κ. Οικονομίδη ό.π. σ. 86-87, 101-102.

6. Στην Ελληνική πράξη όλες σχεδόν οι συνθήκες ειρήνης κυρώθηκαν νομοθετικά. Το ίδιο συνέβη και με τις συνθήκες συμμαχίας. Πράγματι, οι συνθήκες αυτές, που είναι από τις πιο σημαντικές, ρυθμίζουν εδαφικά ζητήματα, επιβάλλουν οικονομικές υποχρεώσεις και περιέχουν διακανονισμούς και για άλλα θέματα (ιθαγένειας, αποζημιώσεων, στάθμευσης ξένων στρατιωτικών δυνάμεων κτλ.) που ανήκουν στην καθ' ύλη αρμοδιότητα της νομοθετικής εξουσίας.

7. Η ίδια παράδοση επανάληψη απαντάται και στα προηγούμενα Συντάγματα, για τις συνθήκες όμως εμπορίας (βλ. άρθρο 32 του Συντάγματος του 1952).

8. Το ίδιο ισχύει και για τις συνθήκες — είναι πάντοτε πολυμερείς — που συνομολογούνται με την προσχώρηση σ' αυτές. Η τελευταία έχει τα ίδια ακριβώς αποτελέσματα με την επικύρωση, γι' αυτό το έγγραφο προσχώρησης στη χώρα μας υπογράφεται πάντοτε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

9. Άρθρο 14 Σύμβασης Βιέννης 1969 για το δίκαιο των συνθηκών (Ν.Δ. 402/1974).

10. *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, τ. Β' (Αθήναι 1914) σ. 271 κε.

11. Άρθρο 14 παρ. 2 Σύμβασης Βιέννης.

12. Άρθρο 13 Σύμβασης Βιέννης.

13. Άρθρο 12 Σύμβασης Βιέννης.

14. Κατά το άρθρο 7 παρ. 2 της Σύμβασης της Βιέννης, εκτός από τους αρχηγούς κρατών, οι πρόεδροι κυβερνήσεων και οι υπουργοί εξωτερικών έχουν επίσης, λόγω των καθηκόντων τους, αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα και μπορούν να συνάπτουν στο όνομα της χώρας τους διεθνείς συνθήκες χωρίς να έχουν ανάγκη πληρεξουσίου.

15. Για τις συνθήκες αυτές, βλ. Κ. Οικονομίδη ό.π. σ. 124 κε.

16. Η αποδοχή ή έγκριση (άρθρο 14 παρ. 2 Σύμβασης Βιέννης) έχει το ίδιο αποτέλεσμα με την επικύρωση: αφενός με την πράξη αυτή, που έχει χαρακτήρα διεθνούς δικαίου, εγκρίνεται το περιεχόμενο της συνθήκης και αφετέρου αναλαμβάνεται διεθνώς στο όνομα του κράτους η υποχρέωση εκτέλεσής της με καλή πίστη.

17. Πράγματι, ενώ η επικύρωση, η προσχώρηση, η αποδοχή και η έγκριση είναι πράξεις διεθνούς δικαίου (βλ. σχετικά άρθρο 2 παρ. 1 εδ. γ Σύμβασης Βιέννης), η κύρωση απο τη Βουλή είναι καθαρά πράξη του εσωτερικού δικαίου.

18. Για τις επιφυλάξεις στις διεθνείς συνθήκες, βλ. ανάλυση Χ. Ροζάκη, στο *ΔΔΔ Πηγές* ό.π. σ. 144 κε.

19. Το Σύνταγμά μας δεν αναφέρει τίποτα για το όργανο που έχει το δικαίωμα καταγγελίας των διεθνών συνθηκών. Κατά την κρατούσα στην ελληνική επιστήμη

άποψη (βλ. π.χ. Ν. Σαριπόλου, *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, τ. Β' (1923) σ. 423, Κ. Ευσταθιάδη, *Διεθνές Δίκαιον*, τεύχος Γ', Αθήνα 1963, σ. 59), την οποία έχει δεχθεί και το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ Τμήμα Ε' 1926/1961), το δικαίωμα αυτό ανήκει αποκλειστικά στον Αρχηγό του Κράτους (πάντοτε, βέβαια, με την προϋπόθεση προσυπογραφής από τον Υπουργό των Εξωτερικών) και απορρέει από το γενικότερο δικαίωμα που έχει ως διεθνής παραστάτης της χώρας να συνάπτει διεθνείς συνθήκες. Η άποψη αυτή είναι, βέβαια, ορθή για τις συνθήκες που υπάγονται στην επικυρωτική εξουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας, δεν μπορεί όμως να ισχύσει και για εκείνες που συνομολογούνται από άλλα όργανα. Η σωστή, κατά τη γνώμη μας, άποψη είναι ότι το εκάστοτε αρμόδιο όργανο για τη σύναψη της συνθήκης έχει και το αντίστροφο δικαίωμα της καταγγελίας και κατάργησής της. Επομένως, το δικαίωμα καταγγελίας, καθ' ομοίωση προς το συνομολογητικό δικαίωμα, ανήκει πρωτίστως στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ανήκει όμως κατά το παραπάνω μέτρο και στα άλλα κεντρικά της πολιτείας όργανα που είναι επιφορτισμένα με τις διεθνείς σχέσεις. Η ελληνική πρακτική επιβεβαιώνει την άποψη αυτή. Απ' ό,τι γνωρίζουμε, η καταγγελία όσων συνθηκών — όχι πολλών — έχουν μέχρι σήμερα καταγγελθεί από τη χώρα μας, έγινε από τον Αρχηγό του Κράτους (το 1979, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1953 για τις διατυπώσεις των αιτήσεων απονομής διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας) ή από το Υπουργικό Συμβούλιο (καταγγελία, το 1967, της Ελληνογιουγκοσλαβικής Συμφωνίας μεθοριακής επικοινωνίας και, το 1980, της Ελληνοσοβιετικής μακροπρόθεσμης εμπορικής Συμφωνίας του 1977).

20. Βλ. άρθρα 54 και 56 Σύμβασης Βιέννης.

21. Για τις κατηγορίες αυτές και ιδιαίτερα για τις υποκατηγορίες και τις κατ' ιδίαν συμβάσεις που υπάγονται σε κάθε μια απ' αυτές, βλ. ανάλυσή μας στο συλλογικό έργο των Ιωάννου - Οικονομίδη - Ροζάκη - Φατούρου ό.π. σ. 119-121.

22. Βλ. και Κ. Ιωάννου, Προβλήματα Ερμηνείας του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου* 5, Κομοτηνή 1981. Αντίθετη άποψη υποστηρίζει ο Ν. Ρόζος, *Διεθνείς Συμβάσεις που δεν χρειάζονται νομοθετική κύρωση, το Σύνταγμα 1975*, σ. 314 κε.

23. Εξυπακούεται ότι οι υποκείμενες σε έγκριση συνθήκες υποβάλλονται οπωσδήποτε στη Βουλή για να κυρωθούν με νόμο.

24. Η ανακοίνωση αυτή δεν επηρεάζει το κύρος της συνθήκης, που παραμένει αλώβητο και χωρίς αυτή. Αποβλέπει απλώς στην ενημέρωση της Βουλής, που έχει, βέβαια, το δικαίωμα να ασκήσει κοινοβουλευτικό έλεγχο ως προς την αναγκαιότητα ή το περιεχόμενο της ανακοινούμενης συνθήκης.

25. Όπως είπαμε ήδη, η δημοσίευση αυτή δεν είναι αναγκαία για το κύρος των πιο πάνω συμφωνιών, αλλά γίνεται για να λάβουν γνώση και να συμμορφωθούν σχετικά οι ιδιώτες και οι αρχές και για να διευκολυνθεί έτσι η εκτέλεσή τους στο εσωτερικό του κράτους.

26. Δεν είναι νοητό να συναφθεί μυστική συνθήκη όταν για τη νόμιμη συνομολόγησή της απαιτείται η έγκριση της Βουλής. Παρόμοια ενέργεια θα ήταν κατάφωρα αντισυνταγματική. Για το ίδιο θέμα βλ. Ν. Κυπραίου, Ο Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων από τα Δικαστήρια, *Τόμος Τιμητικός Συμβουλίου της Επικρατείας* (Αθήνα - Κομοτηνή 1979) σ. 224 και 237.

27. Συνήθως δεν είναι αυτοτελείς συνθήκες, αλλά προσαρτημένες (π.χ. ανταλλαγές επιστολών) σε κύριες συμφωνίες (κυρίως οικονομικής φύσης), των οποίων ρυθμίζουν επιμέρους ζητήματα στα οποία τα συμβαλλόμενα μέρη δεν θέλουν να δώσουν δημοσιότητα.

28. Θεωρητικά, ο φόβος αυτός υπάρχει πάντοτε, αφού οι απόρρητες συνθήκες δεν δημοσιεύονται ούτε ανακοινώνονται, με αποτέλεσμα πολλές φορές να είναι γνωστές σε λίγα μόνο πρόσωπα.

29. Αν το ελληνικό κείμενο είναι αυθεντικό, τότε βέβαια η μετάφραση είναι περιττή.

30. Η μετάφραση απαιτεί άρτια γνώση της ξένης γλώσσας, γνώση της ύλης στην οποία αναφέρεται η σύμβαση και της σχετικής νομικής ορολογίας. Στη χώρα μας συχνές είναι οι διαμαρτυρίες για την κακή πολλές φορές ποιότητα των μεταφράσεων των συμβατικών κειμένων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρέπει να καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια για τη βελτίωση της ποιότητάς τους, πράγμα που δεν έγινε μέχρι σήμερα, τουλάχιστον με σύστημα. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι μεταφράσεις των διεθνών συμβάσεων με την κύρωσή τους αποκτούν στη χώρα μας ισχύ υπέρτερη των νόμων.

31. Πριν από το Σύνταγμα του 1975, οι κυρωτικοί νόμοι συντάσσονταν στερεότυπα ως εξής: «Κυρούται και κτάται ισχύν νόμου η εν Βιέννη υπό την αιγίδα των Ηνωμ. Εθνών υπογραφείσα την 18ην Απριλίου 1961 Σύμβασις περί των διπλωματικών σχέσεων, ης το κείμενον έπεται εν πρωτοτύποις εις την γαλλικήν και αγγλικήν και εν μεταφράσει εις την ελληνικήν...». Σήμερα, με το Σύνταγμα του 1975, λόγω ακριβώς της αυξημένης ισχύος των κυρούμενων με νόμο συμβάσεων, χρησιμοποιείται η ακόλουθη διατύπωση, η οποία προτάθηκε από την Ειδική Νομική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών: «Κυρώνεται και έχει την ισχύ που ορίζει η παράγραφος 1 του άρθρου 28 του Συντάγματος, η Σύμβαση που υπογράφηκε στη Χάγη στις 5 Οκτωβρίου 1961 για τις συγκρούσεις νόμων που αφορούν τον τύπο διατάξεων διαθήκης, της οποίας το κείμενο στα δύο του πρωτότυπα, στη γαλλική και στην αγγλική γλώσσα και σε μετάφραση στην ελληνική έχει ως ακολούθως...».

32. Στις εισηγητικές ή αιτιολογικές εκθέσεις (άρθρο 74 παρ. 1 του Συντάγματος), πρέπει να εξηγούνται οι λόγοι για τους οποίους συνήφθη η Σύμβαση, να αναλύονται σε βάθος οι διατάξεις της και να τονίζεται ιδιαίτερα το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η σύμβαση για τη χώρα μας. Είναι λυπηρό το γεγονός ότι σήμερα οι εισηγητικές εκθέσεις, αντί να είναι ουσιαστικές και να αποτελούν πολύτιμο στοιχείο για την ερμηνεία των διατάξεων της σύμβασης, αρκούνται συχνά σε μια σύντομη και επιφανειακή περιγραφή των βασικών τους διατάξεων.

33. Π.χ. οι κυρωτικοί νόμοι των συμβάσεων αποζημιώσεων για εθνικοποιηθέντα αγαθά (Ν. 4472/1965, Α.Ν. 22/1967, Α.Ν. 27/1967, Ν. 496/1976, Ν. 909/1979) περιλαμβάνουν κατά κανόνα και λεπτομερείς διατάξεις για τον τρόπο διανομής των αποζημιώσεων (απαρίθμηση δικαιούχων, καθορισμός ποσών αποζημιώσεως, διαδικασία διανομής κτλ.). Χαρακτηριστικό παράδειγμα κυρωτικού νόμου που περιέχει τέτοιες διατάξεις εκτελεστικής φύσης είναι ο 945/1979 που κύρωσε τη Συνθήκη προσχώρησης της χώρας μας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Εξυπακούεται ότι

οι πρόσθετες αυτές καθαρά εσωτερικού χαρακτήρα διατάξεις δεν έχουν την αυξημένη υπερνομοθετική ισχύ που προβλέπει το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος. Την ισχύ αυτή έχουν μόνο οι διατάξεις της κυρούμενης σύμβασης.

34. Σ' αυτούς περιλαμβάνεται πάντοτε ο Υπουργός των Εξωτερικών λόγω της γενικής αρμοδιότητάς του στον τομέα των διεθνών σχέσεων.

35. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτό συνέβη ήδη μερικές φορές, με αποτέλεσμα ορισμένες συμβάσεις να έχουν ψηφιστεί δύο φορές από τη Βουλή (π.χ. η Σύμβαση περί ιδρύσεως Ευρωπαϊκού Κέντρου μεσοπρόθεσμων μετεωρολογικών προβλέψεων). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η παραπάνω κύρωση είναι υπερβολικά αυστηρή για τις διεθνείς συμβάσεις, αν ληφθεί υπόψη ότι η προθεσμία του ενός μήνα είναι οπωσδήποτε σύντομη.

36. Βλ. π.χ. Η. Κυριακόπουλου, *Το Διεθνές Δίκαιον και το ισχύον Σύνταγμα, Εφημερίς Ελλήνων Νομικών* (1955) σ. 198.

37. Εξυπακούεται ότι η ενέργεια αυτή δεν χρειάζεται για τις συμβάσεις που τίθενται οριστικά σε ισχύ από της ημερομηνίας της υπογραφής τους. Το ιδιάζον των συμβάσεων αυτών, που αποκαλούνται συμβάσεις απλοποιημένου τύπου, είναι ότι συνομολογούνται με μόνη την υπογραφή τους και δεν έχουν ανάγκη επικύρωσης, αποδοχής ή έγκρισης. Γι' αυτές βλ. Χ. Ροζάκη και Κ. Οικονομίδη, στο Ιωάννου - Οικονομίδη - Ροζάκη - Φατούρου ό.π. σ. 58 κε. και 126 κε. αντίστοιχα.

38. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην πράξη τα κράτη δεν πρωτοκολλούν παρά μέρος μόνο από τις συνθήκες που συνάπτουν. Η χώρα μας ειδικότερα προβαίνει στην πρωτοκόλληση των σημαντικότερων διμερών της συνθηκών (για τις πολυμερείς μεριμνά ο εκάστοτε θεματοφύλακάς τους), καθώς και εκείνων που συνάπτονται για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

39. Αντίθετη άποψη υποστηρίζει ο Κ. Ιωάννου στο Ιωάννου - Οικονομίδη - Ροζάκη - Φατούρου, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Σχέσεις Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου* (Αθήνα 1990) σ. 169 κε. και ιδιαίτερα υποσημείωση 16. Σύμφωνα με αυτή, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει το δικαίωμα να επικυρώνει συνθήκες πριν από τη νομοθετική τους κύρωση, η οποία δεν έχει την έννοια έγκρισης της επικυρωτικής πράξης του αρχηγού του κράτους. Η άποψη αυτή στηρίχθηκε κυρίως στο γεγονός ότι η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, που υπογράφηκε στις 17 Φεβρουαρίου 1986, επικυρώθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στις 23 Δεκεμβρίου 1986, πριν δηλαδή κυρωθεί από τη Βουλή με το Ν. 1681/1987. Ωστόσο, ο λόγος για τον οποίο προηγήθηκε στην περίπτωση αυτή η επικύρωση φαίνεται να οφείλεται στο γεγονός ότι τα Κράτη-Μέλη της ΕΟΚ εθεώρησαν — για λόγους περισσότερο πολιτικούς παρά νομικούς — ότι η παραπάνω Πράξη δεν έχρηζε κύρωσης από τα Εθνικά Κοινοβούλια. Αλλά άσχετα από το λόγο αυτό, ένα προηγούμενο, όσο σημαντικό και αν είναι, ή και περισσότερες ακόμα περιπτώσεις, δεν θα μπορούσαν να ανατρέψουν μια μακροχρόνια σταθερή πρακτική, η οποία για πολλούς λόγους και ιδιαίτερα για λόγους δημοκρατικής τάξης θέλει τη νομοθετική κύρωση να προηγείται της επικύρωσης. Πάντως και στις περιπτώσεις που το κοινοβούλιο ενεργεί εκ των υστέρων, κυρώνοντας δηλαδή συμφωνίες που έχουν ήδη τεθεί σε ισχύ διεθνώς, γίνεται δεκτό ότι η ύστερη αυτή νομοθετική κύρωση θεραπεύει από την πλευρά του εσωτερικού δικαίου

την ατέλεια της συννομολογηθείσας στο διεθνές πεδίο συνθήκης (βλ. π.χ. M. Waelbroeck, *Traité internationaux et juridictions internes dans les pays du Marché Commun* (1969) σ. 44).

40. Υπάρχουν μάλιστα και παραδείγματα συμβάσεων που κυρώθηκαν νομοθετικά αφού ήδη είχαν εκπνεύσει και δεν ίσχυαν πια. Έτσι, η Ελλάδα εκύρωσε το 1964 (Ν.Δ. 4442/1964) τη διεθνή Συμφωνία για τη ζάχαρη της 1·12·1958, της οποίας η ισχύ είχε λήξει την 31·12·1963. Στις περιπτώσεις αυτές, η καθυστερημένη κύρωση αποσκοπεί κυρίως στο να νομιμοποιήσει από πλευράς εσωτερικού δικαίου, έστω και εκ των υστέρων, τις ενέργειες που έγιναν κατ' εφαρμογή της ακύρωτης συνθήκης. Η παραπάνω συμφωνία για τη ζάχαρη χρειαζόταν νομοθετική κύρωση, γιατί, μεταξύ άλλων, συνεπαγόταν οικονομική επιβάρυνση (ετήσιες εισφορές) σε βάρος των οικονομικών του κράτους.

41. Υποστηρίχθηκε (βλ. Εμμ. Ρούκουνα, *Διεθνές Δίκαιο I* (1981) σ. 85) ότι σε εξαιρετικές περιπτώσεις θα μπορούσε να εφαρμοστεί το άρθρο 44 παρ. 1 του Συντάγματος για την κύρωση διεθνών συνθηκών. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί «εις εκτάκτους περιπτώσεις εξαιρετικώς επείγουσας και απροβλέπτου ανάγκης» να εκδίδει, μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, πράξεις νομοθετικού περιεχομένου που πρέπει εντός τακτής προθεσμίας (40 ημέρες από της έκδοσής τους) να κυρωθούν από τη Βουλή. Αντίθετη γνώμη διατυπώνει για το θέμα αυτό ο Ν. Παραράς, κυρίως γιατί στην περίπτωση αυτή ελλείπει το στοιχείο της απρόβλεπτης ανάγκης: *Αι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου του Προέδρου της Δημοκρατίας* (Αθήνα 1981) σ. 234-236. Πάντως μέχρι σήμερα καμία συνθήκη δεν κυρώθηκε με πράξη νομοθετικού περιεχομένου.

42. Βλ. π.χ. Ν. Σαριπόλου, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, τ. Β. (1914) σ. 301, Μ. Στασινόπουλου, *Μαθήματα Διοικητικού Δικαίου*, τ. Α. (1954) σ. 96.

43. Το άρθρο 3 του Νόμου αυτού είχε ως εξής: «Προς διευκόλυνσιν των διεθνών συναλλαγών επιτρέπεται η σύναψις προσωρινών συμφωνιών μετ' άλλων Κυβερνήσεων ή μετ' οργανισμών ιδιωτικών ή δημοσίων επί σκοπώ είτε ανταλλαγής προϊόντων, είτε αγοράς ή πωλήσεως των επί πιστώσει... Αι τοιαύται συμφωνίαι κυρούνται δι' αποφάσεων των Υπουργών Εξωτερικών, Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας, δημοσιευομένων εις την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τίθενται δε εις ενέργειαν από της δημοσιεύσεως, εάν μη άλλως ορισθεί εν αυταίς».

44. Βλ. π.χ. άρθρο 188 παρ. 2 εδ. 2 του Κ.Ν. 4952/1931 «Περί του Οργανισμού του Υπουργείου Εξωτερικών», άρθρο 1 παρ. 3 του Ν. 4325/1963 «Περί εφευρέσεων αφορωσών την εθνικήν άμυναν της χώρας», άρθρο 2 Ν.Δ. 1028/1971 «Περί κυρώσεως της υπογραφείσης εν Λονδίνω την 9ην Απριλίου 1965 Συμβάσεως περί διευκολύνσεως της διεθνούς ναυτιλιακής κινήσεως μετά του Παραρτήματος αυτής».

45. Η παράγραφος 2 του άρθρου 43 καλύπτει την περίπτωση της ειδικής εξουσιοδότησης, ενώ η παράγραφος 4 της γενικής που παρέχεται από νόμους-πλαίσια.

46. Την άποψη αυτή έχει δεχθεί το Συμβούλιο της Επικρατείας: βλ. π.χ.; Πρακτικό επεξεργασίας 596/1977 (εισηγητής Χ. Γεραρής). Πρβ. και Φ. Βεγλερή, *Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα* (1977) σ. 58.

47. Πρβ. άρθρο 73 παρ. 1 του Συντάγματος.

48. Ο κανόνας αυτός είναι από κάθε άποψη απόλυτα ορθός, αφού μόνο έτσι μπορεί η Βουλή να έχει πλήρη εικόνα της συμβατικής δέσμευσης και να ασκήσει με πλήρη γνώση την εγκριτική λειτουργία που της παρέχει το Σύνταγμα.

49. Βλ. π.χ., το Ν.Δ. 74/1973 «Περί κυρώσεως των άρθρων 11, 12, 14 και 16 της μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελλάδος και της Μεγάλης Βρετανίας Συμφωνίας 'τεχνική διευθέτησις δια την εκτέλεσιν εκπαιδευτικών βολών εις πεδίοις βολής Κρήτης υπό μονάδων του Βρετανικού Στόλου'». Πρβ. και Ν.Δ. 1027/1971.

50. Πρβ. Κ. Ευσταθιάδη, *Διεθνές Δίκαιον*, σ. 335 κε. Την ίδια άποψη δέχθηκε και το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους με την υπ' αριθ. 392/1981 γνωμοδότησή του. Η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία όλες οι συνθήκες πρέπει να ψηφίζονται από την Ολομέλεια της Βουλής, που ακολουθείται ωστόσο από τις υπηρεσίες της Βουλής, αντίκειται προς τις πιο πάνω διατάξεις. Επιπλέον, έχει και το σοβαρό μειονέκτημα ότι επιτείνει την καθυστέρηση κύρωσης των διεθνών συνθηκών, πράγμα πολλές φορές επιζήμιο για τη χώρα μας, κυρίως όταν πρόκειται για συνθήκες που έχουμε συμφέρον να εφαρμόσουμε το ταχύτερο δυνατό.

51. Η παραπομπή του άρθρου 72 παρ. 1 του Συντάγματος στο σύνολο του άρθρου 28 δεν είναι επιτυχής. Ουσιαστικά η παραπομπή αυτή αφορά μόνο τις παραγράφους 2 και 3 και όχι την παράγραφο 1 του άρθρου 28 που δεν έχει σχέση με ορισμένη ή ορισμένες κατηγορίες συνθηκών, ούτε με την κύρωσή τους (σχετικό μ' αυτή είναι το άρθρο 36 παρ. 2 του Συντάγματος), αλλά ρυθμίζει το γενικότερο ζήτημα της εφαρμογής και ισχύος του διεθνούς δικαίου εθιμικού και συμβατικού, μέσα στην ελληνική έννομη τάξη. Για το θέμα αυτό βλ. Κ. Ιωάννου, *Προβλήματα ερμηνείας του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος 1975*, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου* 5, Κομοτηνή 1981, σ. 97 κε.

52. Όπως είπαμε και σε άλλο σημείο, οι συνθήκες αυτές μπορούν θεωρητικά να συναφθούν από μόνο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, στην πράξη όμως, λόγω της σημασίας και του περιεχομένου τους, έχουν πάντοτε ανάγκη νομοθετικής κύρωσης.

53. Η πιο πάνω διάταξη ομιλεί για «νομοσχέδια» γενικά και δεν αποκλείει έτσι τα κυρωτικά διεθνών συνθηκών νομοσχέδια.

54. Η ελάχιστη πλειοψηφία για την Ολομέλεια είναι 75 ψήφοι (το ¼ του όλου αριθμού των βουλευτών, άρθρο 67), για Τμήματα 60 (άρθρο 70 παρ. 5) και για το Τμήμα Διακοπών 40 (άρθρο 71).

55. Οι συμβάσεις αυτές είναι ιδιαίτερα περιοριστικές για την εθνική κυριαρχία, γιατί θεσπίζουν εκχωρήσεις κρατικών αρμοδιοτήτων σε διεθνείς διακρατικούς οργανισμούς, τις οποίες ασκεί εφεξής για λογαριασμό της χώρας ο διεθνής οργανισμός ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου.

56. Για το άρθρο 28 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος βλ. ανάλυση του Α. Φατούρου, στο Ιωάννου - Οικονομίδη - Ροζάκη - Φατούρου, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου*, σ. 76 κε.

57. Βλ. παραπάνω υποσημείωση 1.